

ANLATIM BOZUKLUKLARI

Dilin temel görevi aynı dili konuşan insanlar arasında anlaşmayı sağlamaktır.

Anlatılmak istenilenler dilin kurallarına uygun olarak açık, yalın, anlaşılır biçimde ifade edilirse anlaşma tam olur.

Aksi hâlde yanlış anlaşılmalara, söyleyiş yanlışları ve anlatım bozuklukları ortaya çıkar.

İYİ BİR CÜMLENİN NİTELİKLERİ

1. Mantık ve bilgi bakımından doğruluk
2. Dil bilgisi bakımından doğruluk
3. Açıklık
4. Duruluk
5. Yalınlık
6. Akıcılık

1. MANTIK VE BİLGİ BAKIMINDAN DOĞRULUK

Cümlenin düşünce, mantık ve bilgi bakımından doğruluğu tutarsızlıklardan, düşünce eksikliklerinden ve bilgi yanlışlıklarından arındırılmasıyla mümkündür.

*Bütün bildiklerimi ve bilmediklerimi oğluma öğreteceğim.
Kaderde bir köşe başında ölü olarak uyanmak da var.
Baharın en güzel aylarından biridir nisan, mayıs.
Beni duymayan arkadaşlar lütfen ellerini kaldırsın.
Trafik kazasında hayatını kaybedenlere baş sağlığı dilendi.
Cenazede sayıları on binin üzerinde yedi bin güvenlik görevlisi vardı.*

1. MANTIK VE BİLGİ BAKIMINDAN DOĞRULUK

İlerleyen saatlerde tekrar birlikte olacağız.

Bu oyunun yarısı % 90 kafayla ilgilidir.

Alıcı kılığındaki polislere yakalandı..

Geçtiğimiz hafta bir toplantı yapıldı.

Arabada hava yastığı varsa hiçbir şey olmaz.

Herkes müzik dinlemekten hoşlanır.

Okulda başarılı olan herkes hayatta da başarılı olur.

Bugün derse kimse gelmedi.

Sen beni hiç dinlemezsin ki.

2. DİL BİLGİSİ BAKIMINDAN DOĞRULUK

Cümlenin kuruluşunda yer alan kelime ve kelime grupları dilin kurallarına göre oluşturulmalı, ögeler birbiriyle uyum içinde bulunmalı, cümlede eksiklik olmamalıdır.

a) Yapılışları yanlış olan kelimeler

Dilimize Arapçadan çokluk biçimiyle giren *beyanat (beyanlar)*, *efkâr (fikirler)*, *erzak (rızkılar)*, *enbiya (nebiler)*, *peygamberler*, *evliya (veliler)*, *maruzat (arz edilenler)* gibi kelimeler zaten çokluk bildirdiklerinden bunların Türkçe çokluk ekiyle (-lar, -ler) ikinci kez çokluk yapılması yanlıştır.

a) Yapılışları yanlış olan kelimeler

Dilde olmayan gramer biçimleriyle kelimeler oluşturmak da yanlıştır: *abicim* (ağabeyciğim), *alolaşırız* (telefonlaşırız), *ayıpsın* (ayıp ediyorsun), *bakkalcı* (bakkal), *bi drink aliim* (bir şey içeyim), *bissürü* (bir sürü), *çirkinletmek* (çirkinleştirmek), *demincek* (demin), *erdemliği* (erdemliliği), *free takıl-* (-), *fulle*, *ful yap* (doldur, tamamla), *geçebilemedi* (geçemedi), *hacın* (haccın), *hanımdan muhtar* (hanım muhtar), *haremlik* (harem), *icad ol-* (icad olun-, icad edil-), *iptal ol-* (iptal edil-), *kardeşâne* (kardeşçe), *kasapçı* (kasap), *napcaz* (ne yapacağız), *ne ki* (ne var ki), *özelliklen* (özellikle), *sericen* (sereceksin), *sordu kine* (sordu ki), *takıl bana* (benimle gel), *tayin ol-* (tayin olun- tayin edil-), *vericeyiz* (vereceğiz), *yaparaktan* (yaparak),

b) Yardımcı fiillerin yanlış kullanılması

yap- fiilinin yardımcı fiilmiş gibi kullanılması, başka fiillerin yerine kullanılması, gerekmediği hâlde kullanılması ve *et-* yardımcı fiilinin yanlış kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar:

ayar yap-(*ayarla-*), *bekleme yap-* (*bekle-*), *bülten yap-* (*bülten çıkar-*), *dedikodu yap-* (*dedikodu et-*), *dersini yap-* (*dersini ver-*), *konuşma yap-*(*konuş-*), *dönüş yap-* (*dön-*), *yemek yap-* (*yemek pişir-*), *etki et-* (*etkile-*), *film yap-* (*film çevir-*), *gecikme yap-* (*gecik-*), *kuşku et-* (*kuşkulan-*), *şüphe et-* (*şüphelen-*), *umut et-* (*um-*) gibi.

b) Yardımcı fiillerin yanlış kullanılması

Son zamanlarda bilhassa batı dillerinden yapılan yanlış çevriler sebebiyle yap- fiilinin yanlış kullanılması gibi al- fiili de yardımcı fiilmiş gibi kullanılmaya başlanmıştır:

*banyo al-, duş al-, çay al- (çay iç-), istek al- (isten-), kahve al-
, yenilgi al- (yenil-)*

c) Eksiklik

Sen içeri (giriyorsun) ben dışarı doğru çıkıyorum. (yüklem eksikliği)

Ekonomik kriz böyle devam ederse ben işimden (olacağım) sen de parandan olacaksın. (yüklem eksikliği)

Sigarayı az, (içerim) içkiyi hiç içmem. (yüklem eksikliği)

K. D. ın bankası kapatıldı ve (kendisi) hapse atıldı. (özne eksikliği)

Hastanın kanlı gömleğini çıkarıp () soydu. (neyi, kimi soydu?)

Dişçi, çürük dişi çekip (çocuğu) eve yolladı. (nesne eksikliği)

c) Eksiklik

Kitabın yeni baskısında yanlışlıklar düzeltilerek (kitap) yeniden basılmış. (nesne eksikliği)

Hukuk Fakültesinin inşaatı eylülde bitecek ve (bina) hizmete açılacak. (nesne eksikliği)

Yaralılarla konuşan ve (gazetecilere) bilgi veren Sağlık Bakanıdır. (dolaylı tümleç eksikliği)

Her zaman bizi güler yüzle karşılar, (bize) şeker verirdi. (dolaylı tümleç eksikliği)

ç) Uyumsuzluk

Erbay ve Gürdal bu yıl sınava girecek.

"Karahanlı Türkçesi, XIV. yüzyılda gelişerek, Cengiz Han'ın ikinci oğlunun adı ile Çağatay devletini kurarak, Çağatay Türkçesi ismi altında, Çağatayca ve edebiyatını meydana getirir." ⊗

Resmi ve İş Mektupları ⊗ (Resmî Mektuplar ve İş Mektupları)

Çocuğun ne annesi yokmuş ne babası.

"Dahası, ne o nezahet ve nükte ne de edep ve terbiye artık

kalmamış; argo, yerini yavaş yavaş küfürlere bırakmıştır." ⊗

(⊗ işaretli örnekler, dil ve edebiyat uzmanlarından alınmıştır.)

ç) Uyumsuzluk

Trafik kurallarına uyun, (uymayanları) uyarın.

Herkes uyanıkken siz uyumayın, (uyuyanları) uyandırın.

*Bunlar **akıllı** işlerdir. (**Akıllı** sıfatı, iş ismine uygun değildir.)*

*Geçen yıl **sıfır kollu** elbiseler modaydı.(kolsuz elbise)*

***Sıfır** hatayla projesini tamamladı. (Projesini hatasız tamamladı.)*

*Babam **manyak** para gönderiyor.*

***Korkunç** güzel bir programdı. (**Korkunç** olan, güzel değildir.)*

*Şarkılarınızı **inanılmaz** güzel buluyorum.*

***Müthiş** konserimize bekliyoruz. (müthiş: dehşetli, korkunç)*

d) Yazım ve noktalama yanlışları

Yine aşık olmuş.(aşık: eklem yerindeki kemik, âşık: seven)

*Bu yıl **karınızı** ortaklarınızla paylaştınız mı? (Bu yıl **kârınızı** ...
biçiminde yazılmazsa paylaşılan **kâr** olmaz.)*

*Farklı hizmet, **karlı** alış veriş.(Farklı hizmet, kârlı alış veriş.)*

*Kendisini taktir ediyoruz. (taktir: damıtma, takdir: beğenip
değer verme)*

Genç doktora şikâyetini anlattı. (Not: Bu cümlede anlatım bozukluğu olmadığı hatırlanmalıdır.)

Gürültüden ürktüğü için Ali Ağa eşeğine yollu küfürler savurdu.

Benim gibi çalışmazsan kazanamazsın.

e) Dizgi yanlışlarından kaynaklanan anlatım bozuklukları

Noktalama kuralları ⊗

ISBN numarası ⊗

Aşağıdaki bunlardan ikisi örnek olarak verilmiştir. ⊗

*Bu sahada **sere** veren yazarlar arasında...* ⊗

***Eğer** kütüphanenin kapasitesi verilen konu için **eterli** değilse
araştırmadan beklenen sonuç da yeterli olmaz.* ⊗

e) Dizgi yanlışlarından kaynaklanan anlatım bozuklukları

Edebî Türk Kavramı ve Bu Türlerde Türk Diliyle Verilmiş

Örnekler ⊗

Bu bahiste, yalnız yapım ekleri incilenecektir. ⊗

*İnsanlar ancak ana dillerinin derinliklerine **nüfus** edebilir.* ⊗

Kelimelerin yanlış yerlerden hecelere ayrılması da büyük bir yanlışlıktır: *bir-inin, ver-ilen, yer-inde* ⊗

3. AÇIKLIK

Cümlede anlatılmak istenenin dinleyen veya okuyan tarafından kolayca anlaşılmasına **açıklık** denir.

Sen resim yapmayı benden çok seviyorsun.

Sınav sonucuna itiraz süresi 15 nisanla 17 nisan arasında sona erecek.

- *S. D. in vücudunda estetik (ameliyat) var mı?*
- *Hayır, vücudunda hiç estetik yok. (Bu ifadeden vücudunun güzel olmadığı anlamı da çıkabilir.)*

a) Sıra yanlışlığı

80 bin civarında göz taramasından geçirilmiş () hastamız var.

Uykusuz yola () çıkmayın.

Alkollü araç kullanmayın. (Aracı, alkollü kullanmayın.)

Programımız için aldığınız yaraları () gösterir misiniz?

En doğal vatandaşın () hakkını koruyamıyorlar.

*Dünya televizyonları **tekrar tekrar** vurulan sivilleri () gösteriyor.*

*Mobilyalarınız **ücretsiz** evinize () teslim edilir.*

***Su gibi** şarapların () içildiği düğünde olay çıktı.*

a) Sıra yanlışlığı

Yeni eve () geldim. (evin sıfatı söylenmek istenmiyorsa)

Mazeretsiz sınava () girmeyenler az değildi.

Dünyanın ilk üç bıçaklı () traş makinesi.

50'ye yakın Alman parlâmentosundan () insan vardı orada.

Çırlçıplak gazetecilere () yakalanan M.U. olay çıkardı.

(gazeteciler çırlçıplak değilse)

Barış görüşmelerin uzaması savaşta () askerin daha çok ölmesine sebep oldu.

b) Anlamca çelişen sözlerin birlikte kullanılması

Bu soğukta mutlaka sizler de üşüyor olmalısınız.

Eminim seninle güreşmek onun için de kolay değildi galiba.

Az da olsa kendimi tümüyle suçlu hissediyorum.

c) Anlamda aykırılık

Eş anlamlı kelimeleri uygun olmayacak biçimde birbirinin yerine kullanmak bozukluğuna sebep olur:

*Komutan gidince askerler **kafasız** kaldı. (baş)*

*Halının üzerine **kara** mürekkep döküldü. (siyah)*

***Tanrıya** ısmarladık. (Allaha ısmarladık)*

***Allah** misafiri. (Tanrı misafiri)*

***Kız milleti** değil mi? (-)*

*Beni de **düş** kırıklığına uğrattın. (hayâl)*

*Böyle **çıplak** nasıl şarkı söylenir, bilmem.* (sazlar olmadan)*

*Reklâm **aramız** var şimdi onu izleyelim.*

***Talihsiz** bir **kaza sonucu** araba devriliyor.*

c) Anlamda aykırılık

*Sel felâketinde **ölü** kaybı yoktur.*

*Çok **üzgün** bir haberle bültenimizi **sonluyoruz**.*

*Mehmet Âkif ölümünün 15. yılında **törenlerle kutlandı**.*

*Dinleyicilerimiz bu programları **tepkileriyle** desteklesinler.*

*Caddeleri **kapsayan** bu çamur bir an önce temizlenmeli.*

*Çocuğun üstü başı çamurla **bezenmişti**.*

*O gece şehrin ortasında bir **ölü** ölmüştü.*

*Bu hastalıkta ölüm **şansı** oldukça yüksektir.*

ç) Atasözleri ve deyimleri yanlış kullanmak

Atalarımız "**zaman**, nakittir" demişler. (vakit)

Sütten dili yanan **ayranı** üfleyerek **içer**. (yoğurdu, yer)

Kafa kafaya vermeyince taş yerinden oynamaz. (Baş başa)

Matematikten geçtiğini öğrenince **etekleri tef çalmaya**
başladı.(zil)

Kurt kocayınca **ayının maskarası** olurmuş. (köpeğin)

Yangına **ateşle** gitti. (körükle)

Anlayana sivrisinek az. (Anlayana sivrisinek saz, anlamayana
davul zurna az.)

4. DURULUK

Bir cümlede gereksiz kelimelerin kullanılmamasına duruluk denir.

Duruluğu engelleyen başlıca yanlışlıklar şunlardır:

Fazlalık

Hoşça kalın diyorum size.

Bir cümle daha söylemek isteyeyim. (Bir cümle daha söyleyeyim.)

Kurumuş olan çiçekleri vazodan çıkardım.

Ne kadar ayıp, kulaklarımla duymasam inanmazdım.

Karşılıklı selâmlaşıyoruz.

Fazlalık

Fazlalık, genellikle eş anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasından kaynaklanır:

Akşam, hava kararmadan önce evde olmalıyım.

Yarı karanlık, loş bir yerde oturdular.

Size bir örnek daha vereyim meselâ.

Hayat bir yaşam mücadelesidir.

Problemi çözebilecek alternatif seçenekler sunulabilir aslında.

Çocukların eğitim ve terbiyesiyle ilgilenmeliyiz.

Yaklaşık iki yıla yakın bir zamandır Konya'da oturuyorlar.

Sorunlarımızı çözmeden meselelerimizi halledemeyiz. İşte bütün problemimiz bu!..

Fazlalık

Kısaltmalardan sonra, kısaltmaya dahil kelimenin tekrar söylenmesi fazlalıktır:

*ISBN numarası (International Standart Book Number numarası), ÖSS sınavı (Öğrenci Seçme Sınavı **sınavı**), ÖSYM merkezi (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi **merkezi**), GAP projesi (Güneydoğu Anadolu Projesi **projesi**), TBMM meclisi (Türkiye Büyük Millet Meclisi **meclisi**), ÜNTV televizyonu (Üniversite Televizyonu **televizyonu**) gibi.*

5. YALINLIK

Söylenmek istenilenin gereksiz süsleme ve özentilerden arındırılarak, herkesin bildiği kelimelerle en kısa yoldan fakat tam olarak ifade edilmesine yalınlık denir. Anlatımda yalınlığı engelleyen hususların başında garabet gelir.

Garabet

Bir ifadede, anlamı herkesçe bilinmeyen, alışılmamış kelimelerin kullanılmasına **garabet** denir. Böyle kelimelere de **garip** adı verilir. Çeşitli bilim dallarına ve mesleklere ait olup günlük dilde kullanılmayan, anlamı herkesçe bilinmeyen terimler **garip** sayılmaz.

Garabet; anlamını herkesin kolayca kavrayamadığı kelimeleri bildiğini göstermek, aydın görünmek, kendini belli bir zümrenin üyesi gibi göstermek ve taklit gibi sebeplerle ortaya çıkar. Başlıca çeşitleri şunlardır:

Garabet

Vaktiyle kullanıldığı hâlde günümüzde unutulmuş, kullanımdan düşmüş kelime ve şekilleri kullanmak: *eleğimsağma* (gök kuşağı), *gözü* (ayna), *iktifa et-* (yetin-), *sitâre* (yıldız), *tamu* (cehennem), *vabeste* (bağlı), *yazıklı* (günahkâr) gibi.

Söylenişi değiştirilerek Türkçeleştirilmiş kelimelerin aslî şekliyle kullanılması da garabettir: *auto* (oto), *card* (kart), *câmeşuy* (çamaşır), *laser* (lâzer), *mahabbet*, *mümkün*, *müşkil*, *mektûb*, *station* (istasyon), *wardrobe* (gardırop) gibi.

Garabet

Dile henüz tam manasıyla girmeyen yabancı kelimeleri kullanmak:

agresif (saldırgan), computer (bilgisayar), correlation (karşılıklı ilgi), holigan (serseri), monopol (tekel), my darling (sevgilim), my Got (Allahım), partner (ortak), part-time (yarım gün), side effect (yan etki), siesta (öğle uykusu), software (yazılım), tayming (zamanlama), test et- (dene-) gibi.

Yabancı kelimelerle Türkçe kelimeleri gelişiğüzel birleştirmek: *anti-*

leke, çaykolik, derskolik, dokunmatik, ekolojik denge (çevre dengesi), kotasyon ver-, makro aç, save et- (kaydet-) gibi.

Garabet

Yeni ortaya atılan fakat anlamı herkesçe bilinmeyen, benimsenmeyen kelimeleri kullanmak: *ayırmaç (logo), andaç (muhtıra), başat (hakim), direngen (muannit), etik (ahlâkî), gömüt (mezar), saltık (mutlak)* gibi.

Nefret ve tiksinti uyandıran, müstehcen (edebî aykırı, yakışıksız) ve kaba kelimeler kullanmak da garabettendir.

6. AKICILIK

Anlatımın önemli özelliklerinden birisidir. Cümlelerin anlam ve ses bakımından pürüzsüz olması demektir.

a) Tekrarlama

Bir ifadede gerek olmadığı hâlde aynı sözün iki defadan fazla kullanılması **tekrarlama** denen ahenk kusuruna yol açar:

*Geçen Ramazan Bayramı'nda **Oktay**'ı, **Oktay**'ın köydeki amcasını ve **Oktay**'ın büyük kardeşini de ziyaret ettik.*

*Bu yıl okuyacağımız **dersler** arasında ortak **dersler** denen **dersler** de varmış.*

*Televizyon kanallarında yeni **program** arayışı, aslında **program**lardan değil **program** içeriklerinden kaynaklanmaktadır.*

b) Zincirlenme

Bir kelime grubunda veya cümlede aynı ekleri alan kelimelerin peş peşe sıralanmasından kaynaklanan bir ahenk kusurudur.

Burkay'ın dayısının oğlunun çantasının fiyatı.

Merdiveni dayayıp, kayısı ağacına çıkıp, kalınca bir dala oturup, kayısıları koparıp, sepetine doldurup, sepeti aşağı sarkıtıp yerdeki kovayı istedi.

Sekretere sormadan, izin almadan, kapıyı vurmadan içeri girdi.

c) Tenafür (kakışma, kakofoni)

Bir kelime veya kelime grubundaki seslerin söyleyiş bakımından birbirleriyle uyuşmaması, kulak tırmalayıcı olması, tenafür denen ses ve ahenk kusuruna yol açar. *p, t; c, ç, j, s, ş, z* gibi bazı seslerin birbirine yakın olması hem söyleyiş güçlüğü yarattır hem de kulağa da hoş gelmez: *basınç ölçer, çürütücü, çeşmedeki çengel, eş zamanlı, İştâş Pasajı, sözcükcük, kırktırttı, koşullaştırılmışlık, olasılıklı, şaşalayış, tatsız tuzsuz* gibi.

Yanıltmacalar ve bazı tekerlemeler de tenafüre örnek olarak gösterilirler: *Bir berber bir berbere bre berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş. u köşe yaz köşesi şu köşe kış köşesi ortada lâmba şişesi. Tuz ucuzudukça ucuzudu. Üç tas has hoş hoşaf.*